

Kinek a nevében?

Ötvenhatos vagyok. Hős nem. Színhős még kevésbé. Ezért emigrációim négy évtizede alatt sohasem csatlakoztam úgynevezett '56-os szervezetekhez, amelyekben az volt a legnagyobb hős, akinek a legnagyobb volt a szája. Ezek a szervezetek az első néhány év lírai illúzióinak elvesztével (ti., hogy a forradalom valahogy mégis győzhet) lassan kiürültek, végül már csak vezetőségük maradt. Itthon 1989 után újra kezdődött a hajcihő, azzal a lényeges különbséggel, hogy valódi feladat volt a méltatlanul mellőzött érdekeinek képviselése, tönkretett életek kései rehabilitálása.

A Magyarországon létrehozott '56-os szervezetek nagy része két olyan gyermekbetegségben szenvedett, amely felnőttkorukra akuttá vált. Az első, hogy mindegyik magának tulajdonította a forradalom kizárólagos képviselői jogát, a második, hogy elfogadták a Nyugatról hazatérők vezetését. Az eredmény nagyon gyorsan megmutatkozott: véget nem érő, alpári hangú veszekedések, kölcsönös kizárások, osztódás útján szaporodó szervezetek. A megütközött közvélemény számára az ötvenhatos torzsalakód öregemberek színójává vált.

A jobboldal hamar felismerte az ötvenhatos csoportokban rejlő lehetőségeket. A legkézenfekvőbb a legitimitás megszerzése volt, ami egyúttal az ellenfél delegitimálását jelentette. Ez a kilencvenes évek elején és akkor nem teljesen indokolatlanul – elsősorban a szocialisták ellen irányult. Ők hamut ugyan nem szórtak a fejükre, de szemérmesen hall-

A szerző író,
1956-ban az Egyetemi Ifjúság szerkesztője

gattak, amire Nagy Attilával, Horn Miklóssal és Vitányi Ivánnal soraikban nem volt szükségük. Különösen fájdalmas, de egyszersmind jellegzetes magyar abszurd is volt, amikor a szélsőjobb – a jobboldal cinkos hallgatása mellett – '56-ért olyan súlyos árat fizető hiteles személyiségeket támadott meg, mint Göncz Árpád vagy Mécs Imre. Ez már előjele volt annak a később szinte hivatalossá vált nézetnek, amely szerint, akik a forradalom idején kockázatot vállaltak, gyanúsak; szeplőtlennek csak az számít, aki semmit sem csinált. Még ennél is tisztábbnak, aki meg sem született...

Az időközben jobboldalivá lényegült Fidesz ennél még radikálisabb lépésre szánta el magát: aki a múlt, azé a jövő alapon hatalmas történelmi körkép készítésébe fogott. Az alapozáskor el kellett tüntetni persze az esetleges nyomokat. Ezért volt olyan sürgős a Fidesz hatalomra kerülése után ellehetetleníteni az '56-os Intézetet, majd kliensekké tenni a szervezetek többségét, ellenfélnek kikiáltani másokat. Ezekre az új alapokra letehető festeni 1956-ot mint polgári forradalmat. Akik a forradalmat megélték, vagy vették a fáradságot, hogy dokumentumait tanulmányozzák, tudják, hogy a nagyon sok címke között ez az, amely a legkevésbé illik a történetre, de mert a Fidesz PR-kampányában erre volt szükség, ez maradt. Más kérdés, hogy e hitvány hamisítványra hány vevőt találtak.

A legújabb ötletük '56 kettéosztása. Ha két Magyarország van – jobb és balol-

MÁRTON LÁSZLÓ

„Akik a forradalom idején kockázatot vállaltak, gyanúsak; szeplőtlennek csak az számít, aki semmit sem csinált. Még ennél is tisztábbnak, aki meg sem született...”

dali –, két televízió mellett nyilvánvalóan két '56-ra is szükség van. Ki képzelet, hogy a kettő egymás mellett, netán együtt ünnepelne? Az új kormány és a szocialista párt eleinte nyilvánvaló zavarral kezelte az öröklött helyzetet, egy hónapja még úgy tűnt: a hallgatni arany tétele érvé-

nyesül, elmarad mindenféle hivatalos ünneplés.

Magam is meglepődtem, hogy végül ennek az ellenkezőjét választották. A Nagy Imre-érdemrend alapítása, az úgynevezett ötvenhatos szervezetek látványos fogadása a miniszterelnök hivatalában és a Parlamentben, az előző csapat konfrontációs stratégiája helyett a megbékélés keresése, nagy politikai intelligenciára valló gesztus. Hatását azonban csak később lehet megítélni.

Annyi már most is nyilvánvalóan látszik, hogy a legszélsőségesebb, de önnön frusztrációján kívül mást aligha képviselő Pongráz Gergely visszautasítja a párbeszédet. Valószínű, hogy az '56-os szervezetek nagy részét elfogadja az anyagi juttatásokat, de továbbra is teret követel valamiféle jelképes szerepjátszáshoz. Meglepetés lenne, ha a Fidesz képviselte és ma már határtalan jobboldal lemondana a tények és a kliens tömegek további manipulálásáról.

Ezen a ponton kénytelen vagyok fejemre húzni az '56-os micisapkát, kihúzni a fiókból a forradalomban, a fegyveres harcban és az egyetemista mozgalomban részvételemet tanúsító elismeréseket és a sarkamra állni.

Nem irigylem senkinek a nyugdíját, lakását. Sőt! Senki jogát nem tagadom, hogy felvonuljon, zászlót lengessen és torka szakadtából kiabáljon, ahol csak akar, noha polgári ízlésem visszatart attól, hogy magam is így tegyek. Arra ellenben senkit sem jogosítottam fel, hogy

az én nevében kommunizálja le a mártír Angyal Istvánt, a szocialista képviselőként meghalt Nagy Attilát, seprűvel ágáljon a köztársasági elnök hivatala előtt, vagy kötelet ajánljon Mécs Imrnek. Arra sem emlékszem, hogy Pongrázt felhatalmaztam volna bocsánatkérés behajtására.

Egy szó mint száz, alapos okom van kételkedni az úgynevezett ötvenhatos szervezetek reprezentatív jellegében. Elsősorban azért, mert ha elfogadnám, hogy minden tagjuk valóban tett valamit a forradalom idején, akkor is nyílt kérdés maradna hány valódi tagjuk van, és milyen felhatalmazás alapján működnek. Másodsorban azért, mert ha – és ez több, mint valószínűtlen – bebizonyosodna, hogy '56 résztvevőinek tényleges többségét képviselik, akkor sem állíthatnák, hogy az a nagyon sok, elsősorban hajdani diák, most jeles értelmiségi is mögöttük áll, aki sohasem állt velük szóba, vagy eltávolodott tőlük. Miért volna kevesebb joga a cambridge-i egyetemi tanárnak vagy a budapesti akadémikusnak '56 szellemiségét képviselni, mint annak, aki az utolsó négy évtizedet disznóházlással töltötte? Harmadszor végül, senki sem beszélhet a halottak nevében, és senkinek sincs joga arra, hogy a történelmet a napi divathoz igazítsa.

Ötvenhat öröksége azoké, akik tisztességesen gazdálkodnak vele. Azoké, akik mindannyiunk számára élhető, békés és művelt ország építésére szövetkeznek.

A tanúk pedig ne tévesszék össze szerepüket a bíróval vagy az ügyészével. A történelem törvényesége akkor fog végsőleges ítéletet hozni '56 ügyében, amikor mi már nem leszünk. Legalább ne hagyjunk rossz emléket magunkról.

A forradalom első napjától kezdődően Budapest egész területén kisebb-nagyobb felkelő csoportok alakultak meg. E civil fegyveresek főleg fizikai dolgozókból álltak, tevékenységükre leginkább a spontaneitás volt jellemző. Mint más forradalmak esetében, többségükben ekkor sem a legutódaltosabb, legújakezletű társadalmi rétegek vettek részt a fegyveres megmozdulásban. Nem lehet kétséges viszont, hogy alapvető célkitűzésük a sztálinista rendszer megszüntetése és az ország függetlenségének kivívása volt. Az alábbiakban a legjelentősebb csoportok vázlatos ismertetésére szorítkozom.

A Corvin köziek

A legnagyobb harcok a Nagykörút és az Üllői út kereszteződésének környékén voltak, ahol már a forradalom első napjaiban kialakultak kisebb-nagyobb létszámú felkelő osztagok, amelyek (mint másutt is) főleg benzinespalackokkal, géppisztolyokkal, kézigyránatókkal vették fel a harcot a szovjet páncélosok ellen. Stratégiai szempontból a Corvin mozaiban összegyűlt csoport bizonyult a legveszedelmesebbnek, ezért a politikai és katonai vezetés mindenáron meg akarta szervezni e bázis megsemmisítését. Az akciót azonban Nagy Imre miniszterelnök tiltakozása megghiúsította. Természetesen a Corvin köziek harci sikereihez hozzájárultak a szomszédos csoportok is, amelyek legnépesebbje a Práter utcai iskolában volt, Ó. Nagy János vezetésével.

A Corvin közii fegyveresek október 26-ától Iván Kovács László gödi munkást ismerték el parancsnokuknak. Vezetésével még a tüzszüneti határozat előtt tárgyalásba bocsátották a szovjetekkel és a BM képviselőivel, akik fegyverletételre akarták bírni a felkelőket szabad elvonulás fejében. A corvinisták azonban 10 pontos ellenkötvetelést fogalmaztak meg; ebből az is kiderült, hogy Nagy Imre helyett Veres Péter írott tartották legalkalmasabbnak egy új ideiglenes kormány megalakítására. (Nagy Imre ebben az időben más csoportoknál sem volt népszerű, részint a státáriumrendelet, másrészt a Szabad Európa ellene irányuló kampánya folytán.)

A fegyverszüneti tárgyalásokban a „pesti srácokat” több esetben Corvin köziek képviselték. A pártközpontban az MDP vezetőivel közös nyilatkozatot hoztak létre: ők elismerik a Nagy Imre-kormányt, a kormányt leszereli az ÁVH-t, a harcokban résztvevők pedig amnesztiában részesülnek. A felkelők túlnyomó része egyetértett abban, hogy a szovjet csapatok budapesti kivonásáig nem adják ki kezükből a fegyvert, de ennek megtörténte után a katonákkal és a rendőrökkel együtt közreműködnek a rend helyreállításában. A Corvin közben azonban ekkorra már Iván Kovácsal szemben kialakult egy befolyásos csoport, amelyet a Pongráz testvérek, Antalóczy Sándor orvos és Bornemissa Tibor egyetemi tanársegéd vezettek. Ők árulást gyanítva még a kivonuló szovjet csapatok biztosításában sem voltak haj-

A budapesti felkelő csoportok

landóak közreműködni. A konfliktus később még éleződött a Corvin vezetésén belül, és november 1-jén (vagy 2-án) leváltották Iván Kovácsot, és főparancsnoknak Pongráz Gergelyt nevezték ki. A széthúzás azonban a továbbiakban sem szűnt meg.

A november 4-ei szovjet támadás váratlanul érte a corvinista nemzetőröket. 1-2 napos ellenállás után a névsorokat, igazolványokat megsemmisítve, parancsnokaik vezetésével kiürítették a bázishelyeiket. Kisebbségük folytatta a körzetben a fegyveres harcot november 8-áig.

Az Üllői út másik oldalán a középső Ferencvárosban három nagyobb felkelő csoport alakult meg: Wágner István géplakatos parancsnokságával a Berzseny utcai, Bárány János szerszámkészítő vezetésével a Tompa utcai, valamint Angyal István építészvezető és Csongovai Per Olaf filmrendező irányításával a Tűzoltó utcai csoport. E felkelők nemcsak a szovjet erőkkel, hanem a magyar rendőri és katonai alakulatokkal is több ízben harcra keveredtek. Angyal és Csongovai, értelmiségi barátai, kapcsolataik révén fontos szerephez jutottak a fegyverszüneti tárgyalásokban. Politikailag jóval képzetebbek voltak felkelőtársaik túlnyomó többségénél. Nyíltan kommunizistáknak vallották magukat. A politikai vezetők közül leginkább Kádár Jánossal igyekeztek kapcsolatot tartani, mivel a pártvezető személyében látták a legfőbb biztosítékot az új, demokratikus, szocialista rendszer konszolidálására.

A november 4-ei támadás álmukban érte a IX. kerületi nemzetőr csoportokat, jóllehet tudtak arról, hogy a szovjet csapatok folyamatosan szivárognak be Magyarországra. A Tűzoltó utcaiak közelébe harcolt 22-24 besorozott ÁVH-s is, akiket a fegyverszünet idején az utcán vettek őrizetbe. A harcok idején a csoport parancsnokai minduntalan kapcsolatot kerestek a szovjet katonai és a magyar politikai vezetőkkel a tüzszünet elérése érdekében. Egy ízben sikerült a szovjetekkel tárgyalászatálhoz ülniük, de nem fogadták el az egyedüli lehetőségként felkínált feltétel nélküli fegyverletételt. A IX. kerületi forradalmárok négy napig védekeztek az óriási túlerővel szemben. November 8-án a Ferencvárosban gyakorlatilag megszűnt a fegyveres ellenállás.

A Baross tériek

A VII. kerületben, a forradalom első napjaiban csak a Baross téren alakult ki nagyobb ellenálló csoport. Október 28-ától Pásztor Gyula, Pásztor Sándor, később

Nickelsburg László műszerész vezetésével mind szervezettebbé vált a fegyveres tevékenység. A Baross tériekhez számos egyetemista is csatlakozott, akik stencilgépekkel nagyarányú propagandatevékenységet folytattak. November 1-jén a Baross tériek részt vettek a Gyűjtőfogház foglyainak kiszabadításában.

Október 27. és 29. között számos újabb VII. kerületi fegyveres osztag alakult. Közülük a tanács épületében rendezkedett Steiner Lajos szállítómunkás gárdája, és a kétnaponként új bázishelyet kialakító Kovács Dezső-féle ún. „Farkas” csoport volt a legjelentősebb.

A VII. kerületi forradalmárok felkészültek a szovjet támadásra: november 3-án délután a kerületi nemzetőr parancsnokok és katonai tanácsadók összegyűltek a Baross tériek bázishelyén, és Nickelsburg elnökletével védelmi tervet dolgoztak ki. A Baross téri ellenállás viszonylag hamar összeomlott. Ebben része lehetett annak a körülménynek is, hogy Nickelsburg főparancsnok – valószínűleg a végeláthatatlan sorokban közeledő szovjet harcok miatt – a harc felvétele ellen foglalt állást, de lemondott és eltávozott, mivel parancsnoktársai nem értettek egyet vele. A bázishelyet és

a környező épületeket a páncélosok szétlőtték, a felkelők nagy része hamarosan letette a fegyvert, de a többiek szétszóródva folytatták az ellenállást. A Lenin körüli szakaszon napokon keresztül eredményes harcot folytattak a felkelők. November 6-án Steiner Lajos parancsnoksága alatt összeolvadtak a csoportok, központjukat a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium épületében rendezték be, és 9–10-éig tartottak ki.

A Széna tériek

Budán, október 26-án, a Széna téren alakult ki a legjelentősebb csoport Szabó János gépkocsivezető parancsnokságával. A földalatti építkezés munkásszállóját alakították ki főhadiszállásukká. Még a fegyverszünet előtt a Széna tériek vezetői tárgyalásba bocsátották a Bem lakatonyi tisztjeivel, akik hiába próbálták fegyverletételre rávenni a felkelőket, így a szovjetekkel együtt ideiglenesen elűzték a térről a civil fegyvereseket.

Október 31-én a csoport ellenőrzési területe sokszorosára növekedett, és új központja a Maros utcai ÁVH-s objektum lett. November 2-án téves tájékoztatás miatt ÁVH-sokat keresve a Széna tériek egyik százada megszállta a Külügyminisztérium épületét, csak a helyszínre érkező Király Bélának sikerült távozásra bírnia a felkelőket. A Széna tériek tevékenysége vidékre is kiterjedt: felszabadították a csolnoki rabmunkahelyet is. Szombathelyen járó rögölgát a helyieknek akarat támogatással nyújtani a forradalmi bizottságok megszervezésében. Ekkor azonban már a szovjetek is bevonultak a dunántúli városba, és 4-én hajnalban fogságba ejtették a felkelőket.

Ezen a napon délelőtt Budán is megjelentek a szovjet páncélos alakulatok. A felkelők több helyszínén kísérelték meg az ellenállást, de a véráldozatok látán Szabó János feloszlatta a csoportot.

A csepeliek

Csepelen a forradalom első szakaszában a civil felkelők nem a szovjetek, hanem a magyar fegyveres szervek ellen harcoltak. Először október 24-én a kiegészítő parancsnokságot támadták meg, majd a pártbizottság épületébe is behatoltak, 26-án már a rendőrkapitányságot is elfoglalták.

A fegyverszünet idején Csepelre került egy légvédelmi tüzérezred, amelynek néhány tisztje felvette a kapcsolatot a civil fegyveresekkel.

A szovjetek november 4-én azonnal elfoglalták a Csepelen

tartózkodó tüzérezred egyes tüzelőállásait. A megmaradt lövegeket a nemzetőr-parancsnokság a fontosabb stratégiai pontokon vonta össze. A többi felkelő csoporthoz képest erős tüzérvél rendelkező csepeliek löttek a szovjet repülőkre, és sorozatvetőjükkel a tököli repülőter kifizetőjait vették célba. A gyalogsági támadást megelőzendő felrobantották a városrésztbe tartó utakat, s ezzel késleltették a szovjet behatolást. Később a harcok sikeres bevonulását a vasútból kitaloltan elvonultak, tartálykocsikkal akadályozták meg. A szovjetek mindinkább megerősödő támadása megosztotta az ellenállókat: a tisztiek nem látták értelmét a további harcoknak, de Buri István, a felkelők parancsnoka hallani sem akart a fegyverletételről. Mindazonáltal Csepelen 9-én reggel a szovjetek végleg felszámolták a fegyveres ellenállást.

...és a többiek

A pesterzsébeti felkelők a forradalom első napjaiban a szovjetekkel, majd később a Jutadombnál és környékén a kis-kunhalasi gépkocsizó lövészezzel is felvették a harcot.

Október 25–26-án Pesterzsébeten a civil fegyveresek elfoglalták a XX. kerületi párházat, a tanácsházat, majd a rendőrkapitányságot. Oltványi László vegyész választották vezetőjüknek, később a kerület nemzetőrparancsnokának is. Pesterzsébeten szervezetek meglegkorábban (még a tüzszünet kihirdetése előtt) a fegyveres forradalmárok központi irányítását.

Az esztergomi légvédelmi tüzérosztály a Jutadombon és a Soroksári úton tüzelőállást foglalt el, hogy lövegeivel akadályozza a szovjet csapatok visszatérését Budapestre. 4-én együttes erővel csaptak össze a szovjet csapatokkal. A felkelők két légvédelmi ágyúval és egy sorozatvetővel is rendelkeztek, célba vették a távolabb elhelyezett szovjet páncélosokat is. A szovjet behatolást azzal is nehezítették, hogy felrobantották a Nagykörúti úti burkolatot. A fővárosban itt tartott legtovább a fegyveres ellenállás. November 10–11-én a nemzetőrség feloszlott, és befejeződtek a harcok.

Budapest több körzetében inkább a második szovjet intervencióval szembeni fegyveres ellenállás volt jelentékeny. Ezen városrészek közé tartozik Kispest, Kőbánya, Újpest, Észak-Angyalföld, az óbudai Schmidt-kastély környéke és a XI. kerületi Móróc Zsigmond körter.

Az 1956-os cselekmények miatt bírói ítélet alapján 229 személyt végeztek ki. 51 százalékuk, vagyis 117 fő ellen a fegyveres harcokban való részvételért hozták meg a leg súlyosabb ítéletet.

Még felbecsülni sem tudjuk, hogy a több mint 180 000 főnyi emigráns közül hányan vehettek részt a fegyveres felkelésben. A civil fegyveresek négy legfrequentáltabb körzetében becsülésem szerint a felkelő csoportok tagjainak kb. egyharmada hagyta el az országot a forradalom leverése után.

Eörsi László
történész

